

Huippuuyksiköiden palkitsemiskriteerit alittiita suhdanteille?

Kimmo Ketonen & Kari Nyys-
sölä 1996. Palkitsemisen
politiikka. Koulutussosiologian
tutkimuskeskus, raportti 39.
Turun yliopisto, Pallosalama
OY, 157 sivua.

Ketonen ja Nyysölä ovat kir-
joittaneet ajankohtaisen rap-
portin, jota on käsitelty myös
päivälehtien sivuilla. He taustoi-
ttavat yliopistojen huippuyk-
sikkö-, tuloksellisuus- ja arvioin-
tikeskustelua tarkastelemalla
mainittujen teemojen kehitty-
mistä suomalaisessa korkea-
koulu- ja tiedepolitiikassa 1970-
luvun lopulta viime vuoden lop-
pupuolelle ja erityisesti vuosien
1994-1998 opetuksen huippu-
yksiköiden valintaa.

Ketosen ja Nyysölän ydin-
kysymykset ovat: Miten
palkittavat opetuksen huippuyk-
siköt on valittu? Mitkä ovat ol-
leet valintaperustelut? Pää-
huomio on siis huippuuyksiköi-
den valinnassa. Samalla he kui-
tenkin jäljittävät myös tuloksel-
lisuusajattelun alkuvaiheita ja
sitä, miten yliopistojen tulosoh-
jaus johti huippuuyksiköiden va-
lintaan ja palkitsemiseen. Tutki-
musaineisto koostuu pääasiassa
erilaisista opetusministeriön ja
korkeakouluneuvoston asiakir-
joista, joita täydentää laitosjoh-
tajille suunnattu postikysely.

Raportissa voi nähdä nel-
jä osaa. Ensimmäinen osa käsit-
telee tuloksellisuusperiaatetta
korkeakoulujen ohjauksessa,
toinen huippuuyksikköajattelun

syntyä ja huippuuyksiköiden va-
lintaa ja kolmas laitosjohtajien
näköyksiä palkitsemisen poli-
tiikasta. Lopuksi tekijät hahmot-
televat huippuuyksikköpolitiikan
tulevaisuuden haasteita.

Johdantona tarkastellaan kor-
keakoulujen ohjausjärjestelmiä
tuloksellisuusajattelun ja erilais-
ten rahoitusmallien näkökul-
masta sekä korkeakoulu- ja tie-
depolitiikan ohjausjärjestelmään
tuomien ristipaineiden kannalta.
Hallinnon näkökulmakin vilah-
taa mukana, kun koulutustoi-
minnalle ei löydy omaa ratio-
naalisuuttaan, vaan se "sijoittuu
tutkimuksen ja hallinnon ratio-
naalisuuden ideaalityyppien vä-
liin, lähemmäksi tutkimusta
kuin hallintoa".

Huomattavasti laajemmin
paneudutaan tulokselli-
susperiaatteen leviämiseen en-
sin korkeakoulu- ja tiedepoliiti-
tisiin kannanottoihin ja vähitel-
len myös korkeakoulujen arke-
en. Ratkaisevaksi ajankoh-
daksi osoittautuu 1980-luvun
puoliväli. Vuonna 1986 säädet-
ty korkeakoululaitoksen kehiti-
tämislaki sisälsi vaatimuksen
korkeakoulujen tuloksellisuu-
den parantamisesta, ja lakiin liit-
tyvä valtioneuvoston periaate-
päätös edellytti - kehittämislain
mukaisen voimavarojen lisäämi-
sen ehtona -, että korkeakoulu-
jen tavoitteellisen johtamisen
edellytyksiä parannetaan ja kor-
keakoulujen mahdollisuutta itse
päättää niille osoitettujen mää-

rärahojen käytöstä lisätään.
Muiden ehtojen joukossa oli
mm. toiminnan arviointijärjes-
telmän käyttöönotto. Oli syntynyt
korkeakoulujen ohjauksen
huoneentaulu.

KOTA ja tuloksellisuusajattelu

Toinen merkkipaalu 1980-lu-
vun puolivälissä oli korkea-
koulujen toiminnan arviointime-
telmien kehittämistyöryhmän,
ns. KOTA-työryhmän työ, joka
ajallisesti edelsi edellä mainittua
valtioneuvoston periaatepäätös-
tä ja joka näyttää tuoneen tulok-
sellisuuden käsitteen laajempaan
keskusteluun. Työryhmän työn
seurauksena syntyi nykyinen
KOTA-tietokanta. Työryhmän
puheenjohtajana oli arviointi-
neuvoston nykyinen puheenjoh-
taja, Tampereen yliopiston ai-
kaisempi rehtori *Jarmo Visakorpi*.
Tuloksellisuusajattelu alkoi
vähitellen siirtyä suunnittelu-
asiakirjoista arkiseen työhön.

Arviointi ilmaantui teki-
jöiden mukaan tiedepoliittisiin
asiakirjoihin jo 1970-luvun lo-
pulla, ja 1980-luvun alkupuolen
arviointikysymykset, jotka oli-
vat esillä perustutkimuksen työ-
ryhmän mietinnössä, perustutki-
mustyöryhmä II:n muistiossa ja
valtion tiedeneuvoston katsauk-
sessa, vaikuttavat vieläkin hyvin
ajankohtaisilta: esimerkiksi käy-
tetäänkö arviointia rahanjaon
vai kehittämisen välineenä.

Miten sitten päädyttiin huippuyksiköihin? Ajatukset hyvien tutkimusyksiköiden tukemisesta ja heikkojen karsimisesta kiteytyivät perustutkimustyöryhmä 89:n mietinnössä kotimaisten huippuyksiköiden aikaansaamiseksi ja toteuttamiseksi. Kysymys oli siis ennen kaikkea perustutkimuksen rahoituksesta, mutta taustalla näyttää olleen myös tarve torjua uhkaavaa aivovuotoa.

Huippuyksikön käsite oli siis tuttu, kun opetusministeriö tammikuussa 1993 antoi korkeakouluneuvoston tehtäväksi valita enintään 10 yksikköä, "joiden tulokset tutkimustoiminnassa ovat kiistatta korkeaa kansainvälistä tasoa ja jotka ovat menestyksellisesti harjoittaneet tieteellistä jatkokoulutusta". Kyseeseen tulivat "myös yksiköt, jotka opetustyössä ja opetusmenetelmien kehittämisessä ovat olleet poikkeuksellisen menestyksekkäitä". Huippuyksiköt ja tuloksellisuusrahan jakaminen kohtasivat, mutta kyseessä eivät olleetkaan vain tutkimuksen huiput, vaan myös opetustyössä ja opetusmenetelmien kehittämisessä menestyksekkäitä yksiköt. Samalla aikaisemmassa huippuyksikkökeskustelussa tavoitteeksi asetettu perustutkimuksen rahoituksen pitkäjänteinen turvaaminen näyttää jääneen sivuun.

Myöhemmin tieteellisen tutkimuksen huippuyksiköiden nimeäminen annettiin Suomen Akatemian tehtäväksi ja korkeakouluneuvosto valitsi koulutuksen ja opetuksen huippuyksiköt vuosille 1995-1998. Ketosen ja Nyyssölän mukaan tehtävä on nyt annettu vuoden 1996 alussa perustetulle arvioin-

tineuvostolle. Tässä tekijät ovat kuitenkin ehtineet tapahtumien edelle, sillä tulosjohtamisen kehittämistyöryhmä oli vasta ehdottanut, että arviointineuvosto vastaisuudessa hoitaisi tehtävän.

Huippujen valinnan perusteista

Miten huippuyksiköt sitten on valittu? Lyhyesti sanottuna eri tavoin eri vuosina. Yhteistä eri vuosille on kuitenkin se, että valinta on perustunut valittavien yksiköiden omiin hakemuksiin ja korkeakouluneuvoston jäsenten asiantuntemukseen. Ketonen ja Nyyssölä kyselevätkin, onko palkittu todellisista koulutuksellisista ja opetuksellisista ansioista vai eleganteista esityksistä. He selvittävät myös sitä, kenellä oli valtaa korkeakouluneuvoston sisällä eli kenen esitykset menivät läpi. Tähän liittyy tärkeämpi kysymys arvioitsijoiden koulutusalaakohtaisesta asiantuntemuksesta ja sen tarpeellisuudesta. Erityisesti kiinnittää huomiota toteamus, että ylioppilaskuntien äänellä ei valinnoissa ole ollut mainittavaa merkitystä.

Entä valintaperustelut? Nekin ovat vaihdelleet, mikä Ketosen ja Nyyssölän mielestä heikentää palkitsemisen ohjausvaikutusta. Kriteereitä ei ole annettu etukäteen tai on annettu luetelo asioista, jotka tulisi ottaa huomioon, mutta joita ei kuitenkaan selvästi ole onnistuttu kytkeämään valintaan. Ensimmäistä kertaa lukuunottamatta tutkimusansioilla, joita kyselyyn vastanneet laitosjohtajat pitävät tärkeinä myös opetuksen huippuyksikön kriteerinä, ei näytä ol-

leen merkitystä valinnassa.

Tekijöiden mukaan valintaperusteet ovat vaihdelleet korkeakoulupoliittisten suhdanteiden mukaan, kun ensimmäisessä valinnassa korostettiin koulutuksen kykyä reagoida elinkeinoelämän tarpeisiin ja myöhemmissä enemmänkin opetuksen laatua ja sen arvostuksen nostamista. Mielenkiintoinen kysymys saattaisikin olla, ovatko koulutuksessaan ulkoisiin odotuksiin reagoivat ja opetuksen laatua painottavat yksiköt samoja vai eri laitoksia. - Oppimisesta ei tekijöiden mainitsemissa kriteereissä ja valintaperusteissa ole mainintaa.

Laitosjohtajille osoitetun kyselyn anti on kokonaisuuden kannalta harmillisen vähäinen (ja vastausprosentti alhainen). Hyvänä puolena laitosjohtajat pitävät sitä, että huippuyksiköjen nimeäminen lisää opetuksen arvostusta ja motivoi ja kannustaa. Ehkäpä ohjausvaikutusta sittenkin on? Kriitikki kohdistuu valintamenettelyyn ja ei-toivotuihin vaikutuksiin, koulutusalojen vastakkainasetteluun ja ennestäänkin vahvojen ja hyvin resursoitujen laitosten palkitsemiseen. Kaikista vastanneista 52 prosenttia kokee palkitsemisen vaikuttaneen myönteisesti ja myönteisimmin siihen suhtautuvat palkitut.

Opetusministeriön ja korkeakouluneuvoston asiakirjojen pohjalta tehty työ piirtää suomalaisesta palkitsemisen politiikasta yksityiskohtaisen, mutta asiakirjanmakuisen kuvan, jota laitosjohtajille osoitettu kysely rikastaa vähemmän kuin olisi toivonut. Päätäjien ja valmisteluun osallistuneiden haastattelut olisivat antaneet li-

säväreä - mutta vaatineet tietenkin melkoisen työpanoksen.

Raportin johdannossa tekijät kysyvät ydinkysymystensä lisäksi myös sitä, miten ulkomaiset esikuvat vaikuttivat tuloksellisuusajattelun läpimurtoon, mutta tältä osin vastaus jää varsin niukaksi. Muutamassa kohdassa viitataan OECD:n kautta saatuihin vai-kutteisiin ja ruotsalaisiin esi-merk-keihin, mutta muuten kytkentä kansainvälisiin virtauksiin puuttuu. Syntyy kummallinen kuva miltei umpiossa kehittyneestä suomalaisesta korkeakoulupolitiikasta. Lukuisat, kaiketi kiireestä johdettavat kielivirheet ärsyttävät.

Puutteineenkin raportti on mielenkiintoinen peruspaketin ajankohtaisen asian taustasta.

Lopussa, hahmotellessaan huippuyksikköpolitiikan tulevaisuuden haasteita Ketonen ja Nyysölä nostavat esiin kiintoisia kysymyksiä. Huippuyksikköpolitiikalle he näkevät kaksi mahdollista linjaa: ”alkuperäisen” tiedepoliittisen pyrkimyksen osoittaa voimavaroja pitkäjänteiseen tutkimustyöhön, ja nykyisen, lyhytaikaista voimavarojen lisäystä tarkoittavan palkitsemisen politiikan. Edellinen on heidän mukaansa ainoa oikea huippuyksikköpolitiikkaa,

jälkimmäinen ilmeisesti todennäköistä, sillä pohdiskelu liittyy juuri palkitsemisen politiikan ongelmiin.

Pitäisikö esimerkiksi jontekin seurata sitä, miten palkintoa on käytetty? Tai mitä hyötyä opetuksen huippuyksiköillä on statuksestaan? Näiden lisäksi voisi kysyä, onko opetuksen huippuyksikköjen nimeäminen vaikuttanut opetuksen kehittämiseen yliopistoissa - siihenhan ilmeisesti pyritään, kun taas kirjoittajat epäilevät, että kehitystä on tapahtunut vain hakemuskissa - ja millä tavoin?

Anna-Maija Liuhanen